

Νεοελληνική Γλώσσα Β΄ Γυμνασίου

Ενότητα 1: Αχώριστα μόρια

Οι σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής σχηματίζονται με δύο τρόπους:

α) Με την προσθήκη στην αρχή της λέξης ενός μορφολογικού στοιχείου που ονομάζεται **αχώριστο μόριο** ή **πρόθημα**.

β) Με την ένωση δύο ή περισσότερων λέξεων.

Σύνθεση με **αχώριστα μόρια** :

Τα **αχώριστα μόρια** είναι **μονοσύλλαβες** ή **δισύλλαβες** λέξεις που λειτουργούν ως **προθήματα** σε σύνθετες λέξεις, δηλ. αποτελούν το **α΄** συνθετικό τους .

Τα περισσότερα **αχώριστα μόρια** έχουν αρχαία ελληνική προέλευση (**λόγια**), ενώ λίγα δημιουργήθηκαν στα νεότερα χρόνια (**λαϊκά**).

Λαϊκά αχώριστα μόρια	
Μόρια	Παραδείγματα
α- (αν-) (ανα-)	
Λειτουργεί στερητικά ή αντιθετικά.	<i>ασύλληπτος, ανεργία, αναλφάβητος, αναδουλειά</i>
ανα-	
Δηλώνει ανοδική κίνηση.	<i>ανάβαση, αναβάθμιση</i>
Δείχνει μια ενέργεια που επαναλαμβάνεται.	<i>ανακατασκευάζω, αναδάσωση</i>
ξε-	
Λειτουργεί αντιθετικά.	<i>ξεσκεπάζω, ξεκουράζω</i>
Σημαίνει «έξω».	<i>ξεπορτίζω, ξεμυτίζω</i>
Χρησιμοποιείται για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).	<i>ξετρελαίνω, ξεφεύγω</i>
Δείχνει το χρονικό διάστημα.	<i>ξεχειμωνιάζω, ξεκαλοκαιριάζω</i>
Φανερώνει το τέλος μιας κατάστασης.	<i>ξεϊδρώνω, ξεδιψώ</i>

Λόγια αχώριστα μόρια	
Μόρια	Παραδείγματα
αρχι-	
Δηλώνει το επικεφαλής άτομο ανάμεσα σε άλλα της ίδιας επαγγελματικής κλίμακας.	αρχιστράτηγος, αρχιεπίσκοπος
Δηλώνει το πρόσωπο που έχει στον μεγαλύτερο βαθμό την ιδιότητα αυτού που εκφράζει το β' συνθετικό.	αρχικατάσκοπος, αρχικλέφτης
Φανερώνει την έναρξη χρόνου.	αρχιχρονιά, αρχιμηλιά
αμφι-	
Σημαίνει «γύρω από», «και από τις δυο πλευρές».	αμφίπλευρος, αμφίκουλος
Δείχνει διπλή δυνατότητα.	αμφίβιο, αμφίδρομος
Χρησιμοποιείται για καταστάσεις που δεν είναι ξεκάθαρο προς τα πού κλίνουν.	αμφίβολος, αμφιταλαντεύομαι
δια- (δι-)	
Δηλώνει κίνηση από τη μια μεριά ως την άλλη.	διαπερνώ, διαβαίνω, διασχίζω
Εκφράζει αμοιβαιότητα, μοιρασιά, εναντιότητα.	διάλογος, διανομή, διαμάχη
Τονίζει την εξέλιξη, την υπεροχή.	διαμορφώνω, διαπρέπω, διακρίνομαι
Φανερώνει χρονική διάρκεια.	διανυκτέρευση, διαμονή
Χρησιμοποιείται για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).	διακατέχομαι, διαφθείρω, διαστρεβλώνω
διχο-	
Δηλώνει τη διαίρεση σε δύο μέρη.	διχοτόμος, διχογνωμία
δυσ-	
Δηλώνει δυσκολία.	δυσεύρετος, δυσεπίλυτος
Σημαίνει κάτι αρνητικό.	δύσσομος, δυσφορία
Αφαιρεί τη θετική σημασία από τη λέξη.	δυσανάλογος, δυσαρμονία
εισ-	
Φανερώνει κίνηση προς τα μέσα.	εισβολή, εισέρχομαι
εκ- (εξ-)	
Φανερώνει αφαίρεση ή απομάκρυνση.	εκτοπίζω, εκθρονίζω
Δείχνει κίνηση προς τα έξω.	εξέρχομαι, εκδηλώνω
Δηλώνει μεταβολή.	εκχριστιανισμός, εξελληνισμός
Χρησιμοποιείται για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).	εκμάθηση, εκθαμβωτικός
εν- (εμ-, εγ-, ερ-, ελ-)	
Σημαίνει «μέσα».	εγκαθιστώ, εντοπίζω
Δηλώνει κατοχή.	έμπειρος (αυτός που έχει πείρα), έγχορδος (αυτός που έχει χορδές)
επι- (επ-, εφ-)	
Δηλώνει τον τόπο (πάνω).	επιτραπέζιος, έφιππος
Φανερώνει χρόνο.	επικαιρος, επίλογος
Λειτουργεί για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).	επιμορφώνω, επιτάχυνση
Φανερώνει εχθρική διάθεση.	επιβουλεύομαι, επιτίθεμαι

ημι-	
Δηλώνει το μισό.	ημικόκλιο, ημισέληνος
περι-	
Σημαίνει «γύρω».	περιβάλλω, περίμετρος
Δείχνει κυκλική κίνηση.	περιστρέφω, περιήγηση
Λειτουργεί εμφατικά.	περίλυπος, περιχαρής
Σημαίνει «κρατώ μέσα».	περιλαμβάνω, περιέχω
συν-	
Δηλώνει ότι κάτι συντελείται από κοινού ή με τη βοήθεια άλλου.	συνεργασία, συνδιδασκαλία, συγκατοικώ
Λειτουργεί για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).	συντριβή, συνεπαίρνω
Φανερώνει ένα κοινό χαρακτηριστικό.	συνομήλικος, σύμφωνος
υπο-	
Δηλώνει αυτό που βρίσκεται κάτω από κάτι, υπό την επίδραση, υπό την εξουσία.	υπόγειο, υπόδουλος, υπόδικος
Φανερώνει ενέργεια που γίνεται κρυφά.	υποκινώ, υπαινίσσομαι
Δείχνει το μικρότερο ή την υποδιαίρεση.	υποκατάστημα, υποαπασχόληση, υφάλμυρος

Προσοχή!!!

- Τα αχώριστα μόρια δια-, επι-, υπο-, χάνουν το τελευταίο τους γράμμα όταν το δεύτερο συνθετικό ξεκινάει από φωνήεν
- Το εκ- γίνεται εξ- όταν το δεύτερο συνθετικό αρχίζει από φωνήεν.
- Το εν- και το συν- γίνονται εμ- και συμ- μπροστά από χειλικά σύμφωνα και μ.
- Το εν- και το συν- γίνονται εγ- και συγ- μπροστά από ουρανικά σύμφωνα.
- Το εν και συν γίνονται ελ-, ερ- και συλ-, συρ- όταν ακολουθεί λ, ρ αντίστοιχα.
- Μερικές φορές το συν- χάνει το ν και γίνεται συ- ή συνε- .

Μεταβολές κατά τη σύνθεση όταν το δεύτερο συνθετικό είναι δασυνόμνη λέξη.

1) Κατά:	Κατά + οδός = κάθoδος, κατά + ολικός = καθoλικός, κατά + έδρα = καθέδρα, κατά + ημέρα = καθημερινός, κατά + οδηγώ + καθoδηγώ
2) Μετά:	μετά + οδός = μέθoδος, μετά + εορτή = μεθεόρτια, μετά + επόμενος = μεθεπόμενος, μετά + ερμηνεύω = μεθερμηνεύω
3) Αντί:	αντί + υγιεινός = ανθoυγιεινός, αντί + υπασπιστής = ανθoυπασπιστής, αντί + υπολοχαγός + ανθoυπολοχαγός, αντί + υπίατρος = ανθoυπίατρος
4) Επί:	επί + έδρα = εφεδρεία, επί + ήβη = έφηβος, επί + ίππος = έφιππος, επί + οδός = εφόδιο, επί + οπλίζω = εφοπλίζω, επί + ορώ = έφορος.
5) Από:	από + ορίζω = αφορίζω, από + ηγούμαι = αφηγούμαι, από + ήλιος = αφήλιο, από + ορμώ = αφορμώ, από + όμοιος = αφομοίωση.
6) Υπό:	υπό + ήλιος = υφήλιος, υπό + ηγούμαι = υφηγούμαι, υπό + ίσταμαι = υφίσταμαι, υπό + έρπω = υφέρπω, υπό+ ίημι = ύφεση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

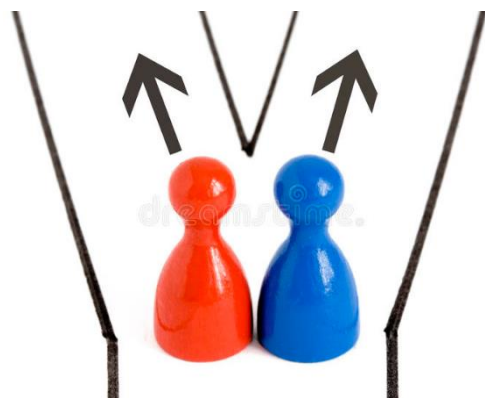
A. Σχηματίστε σύνθετα με τα αχώριστα λαϊκά μόρια και τις παρακάτω λέξεις: α - στερητικό, ανα, ξε, αν:

i.	φλούδα	ξεφλουδίζω
ii.	τρέχω	ανατρέχω
iii.	φεύγω	ξεφεύγω
iv.	σκέλη	ανάσκελα
v.	θεμιτός	αθέμιτος
vi.	αίμα	αναίμακτος
vii.	φέρω	αναφέρω
viii.	αντικαθιστώ	αναντικατάστατος
ix.	τρυπώνω	ξετρυπώνω
x.	δασώνω	αναδάσωση
xi.	πόρτα	ξεπορτίζω
xii.	νύχτα	ξενύχτι/ξενυχτώ
xiii.	αξιόπιστος	αναξιόπιστος
xiv.	ήθος	ανήθικος
xv.	όπλο	άοπλος
xvi.	μπορώ	ανήμπορος
xvii.	βροχή	αναβροχιά
xviii.	ελπίζω	ανέλπιστος
xix.	οχυρώνω	ανοχύρωτος

B. Να βρείτε το πρώτο συνθετικό των παρακάτω λέξεων:

i.	άνισος	α στερητικό
ii.	αναιμία	α στερητικό
iii.	αναδάσωση	ανά
iv.	αναπηδώνω	ανά
v.	ανελεύθερος	α στερητικό
vi.	αναρωτιέμαι	ανά
vii.	αναλφάβητος	α στερητικό
viii.	ανασφάλεια	ανά
ix.	αόρατος	α στερητικό
x.	ξετρελαίνομαι	ξε
xi.	ξεριζώνω	ξε

Γ. Να συμπληρώσετε τα κενά με πρώτο συνθετικό το δις- (δι-) ή το δυσ- ανάλογα με το νόημα.

- i. Το **δι**στιχο αυτό το έγραψε ο ποιητής για τη σύντροφο του.
- ii. Στην παλιά μου γειτονιά ελάχιστα σπίτια ήταν **δι**ώροφα.

- iii. Η τοπική εφημερίδα δημοσίευσε ένα **δί**στηλο άρθρο για τη δραστηριότητα του σχολείου μας.
- iv. Να χρησιμοποιήσεις αδιάσειστα επιχειρήματα, γιατί είναι άνθρωπος **δύ**σπιστος.
- v. Παντρεύτηκε νέος και πρόλαβε ν' αποκτήσει **δι**σέγγονα.
- vi. Όλες οι προβλέψεις για το μέλλον είναι **δυ**σοίωνες.
- vii. Δύσκολα βρίσκει φίλους ένας **δύ**στροπος και **δι**πρόσωπος άνθρωπος.

Δ. Να βρείτε το πρώτο συνθετικό των παρακάτω λέξεων

- i. Συγγενής **συν**
- ii. Αειθαλής **αεί**
- iii. Συλλέγω **συν**
- iv. Υφήλιος **υπό**
- v. Έφιππος **επί**
- vi. Γεωγραφία **γη**
- vii. Καλλιέργεια **καλός**
- viii. Μεθεόρτια **μετά**
- ix. Χειροβομβίδα **χειρ (χέρι)**
- x. Ανθυγιεινός **αντί**

Ε. Χρησιμοποιώντας τα αχώριστα μόρια που είναι μέσα στην παρένθεση να βρείτε τα αντώνυμα των παρακάτω λέξεων (α-αν-, αει-,συν-,εκ-,περι-,διχο-,υπο/υφ--,ξε-, αμφι-, δυσ-, ομο-, ενδο-,επι-)

Λέξεις	Αντώνυμα
1. Κουρασμένος	ξεκούραστος
2. Ομόνοια	διχόνοια
3. Αζήτητος	περιζήτητος
4. Ευτυχής	δυστυχής
5. Υποφερτός	ανυπόφορος
6. Προϊστάμενος	υφιστάμενος
7. Εισάγω	εξάγω
8. Αιματηρός	αναίμακτος
9. Θεμιτός	αθέμιτος
10. Σκεπάζω	ξεσκεπάζω
11. Προχωρώ	υποχωρώ
12. Υπόγειος	επίγειος
13. Είμαι σίγουρος	αβέβαιος
14. Χωρίζω	ξεχωρίζω
15. φυλλοβόλος	αειθαλής
16. αλλόθρησκος	ομόθρησκος
17. εξωγενής	ενδογενής

Στ. Να αναγνωρίσετε τα αχώριστα μόρια των τονισμένων λέξεων και να διακρίνετε τη σημασία τους .

1. Η **αναδουλειά** που πλήττει τα περισσότερα καταστήματα έχει κάνει και το Γιώργο **ανασφαλής** σχετικά με το οικονομικό μέλλον της οικογένειάς του .

αναδουλειά = ανά : Λειτουργεί στερητικά

Ανασφαλής: α στερητικό= Λειτουργεί στερητικά

2. Είναι άλλωστε το μόνο που κράτησε , καθώς **ξεπούλησε** την υπόλοιπη περιουσία προκειμένου να **ξεχρεώσει**.

ξεπούλησε: ξε= Χρησιμοποιείται για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).

ξεχρεώσει: ξε= λειτουργεί αντιθετικά

3. Δεν **εγκρίνω** καμιά από τις προτάσεις σου, γιατί δεν πιστεύω ότι ο Γιάννης **ενέχεται** σε παράνομη ενέργεια. Μού **εμπνέει** απόλυτη εμπιστοσύνη .

εγκρίνω, ενέχεται, εμπνέει: εν= Σημαίνει «μέσα».

4. Αυτό το ζώο, ως **αμφίβιο**, ζει εξίσου στη θάλασσα και στη στεριά. Γι' αυτό τον άνθρωπο έχω ακούσει και καλά και άσχημα. Είναι **αμφιλεγόμενη** περίπτωση.

αμφίβιο: αμφί= Δείχνει διπλή δυνατότητα.

αμφιλεγόμενη: αμφί= Χρησιμοποιείται για καταστάσεις που δεν είναι ξεκάθαρο προς τα πού κλίνουν.

5. Πρόσφατα πήρε τη θέση του **αρχισυντάκτη** στην εφημερίδα.

αρχισυντάκτη: αρχι= Δηλώνει το επικεφαλής άτομο ανάμεσα σε άλλα της ίδιας επαγγελματικής κλίμακας.

6. Η **διασπορά** ψευδών ειδήσεων τιμωρείται από το νόμο.

διασπορά: δια= Χρησιμοποιείται για να τονίσει την έννοια της λέξης (επίταση).

7. Η **διαγώνιος** ενώνει 2 απέναντι γωνίες καθώς **διέρχεται** ανάμεσά τους

διαγώνιος,διέρχεται: δια= Δηλώνει κίνηση από τη μια μεριά ως την άλλη.

8. Οι **διχογνωμίες** στη συνέλευση του τμήματός οδήγησαν αρκετούς σε **διχόνοια** .

διχογνωμίες, διχόνοια: διχό= Δηλώνει τη διαίρεση σε δύο μέρη.

9. Αυτό το κείμενο είναι **δυσνόητο**.

δυσνόητο: δυσ= Δηλώνει δυσκολία.

10. Τα νερά της βροχής **εισρέουν** στο υπόγειό μας .

εισρέουν: εισ=Φανερώνει κίνηση προς τα μέσα.

11. Λόγω του άγχους της παρουσιάστηκε **επιχείλιος** έρπης.

επιχείλιος: επί= Δηλώνει τον τόπο (πάνω).

12. Στο δεύτερο **ημίχρονο** ο Κώστας σωριάστηκε κάτω σχεδόν **ημιθανής** από την απογοήτευση.

ημίχρονο, ημιθανής: ημί= Δηλώνει το μισό.

13. Ένα μολυσμένο νέφος **περιβάλλει** τις μεγαλουπόλεις.

περιβάλλει: περί= Σημαίνει «γύρω».

14. Το δαχτυλίδι που μου δώρισαν είναι πραγματικά **περίτεχνο**.

περίτεχνο: περί= Λειτουργεί emphaticά.

15. Η Κλειώ έχει γίνει **υποχείριό** σου, αλλά η παρέα δεν το ανέχεται άλλο αυτό. Δεν μπορείς να **υφαρπάξεις** την προσωπικότητα του άλλου, όλοι λειτουργούμε ισότιμα.

υποχείριό: υπό= Δηλώνει αυτό που βρίσκεται κάτω από κάτι, υπό την επίδραση, υπό την εξουσία.

Υφαρπάξεις: υπό= Φανερώνει ενέργεια που γίνεται κρυφά.

16. Ο Κωνσταντίνος πήρε μέτρα για την **ανασυγκρότηση** του κράτους. Έτσι, το Βυζάντιο ξεκίνησε την **ανοδική** του πορεία.

ανασυγκρότηση: ανά= Δείχνει μια ενέργεια που επαναλαμβάνεται.

ανοδική: ανά= Δηλώνει ανοδική κίνηση.

17. Οι βουλευτές **καταψήφισαν** το νέο μνημόνιο. Η **κατάβαση** κράτησε αρκετές ώρες, αλλά το θέαμα που αντίκρισαν τους **καταγοήτευσε** κι ας ήταν **καταχείμωνο** .

Καταψήφισαν: κατά= δηλώνει εναντιότητα ή εχθρότητα

κατάβαση :κατά=δηλώνει τόπο, με την έννοια προς τα κάτω.

καταγοήτευσε :κατά=επιτείνει την έννοια της πρωτότυπης λέξης

καταχείμωνο: κατά=δηλώνει το μέσο της χρονικής περιόδου, το διάστημα που τα χαρακτηριστικά της είναι πολύ έντονα.

18. Η **προσθαλάσσωση** του αεροσκάφους έγινε με επιτυχία.

Προσθαλάσσωση: προσ= κατεύθυνση, κίνηση προς το τέρμα που συνεπάγεται η πρωτότυπη λέξη